

Emlékszem...

Dr. Merő Béla emlékező gondolatai

(készítette: Pénzes Csaba)

Folytatás...

III.

Peter Brook írja az Üres tér-ben, hogy nagyon veszélyes „intézmény” a színház, mivel benne élő erők csapnak össze élő erők (a nézők) előtt. A színház a közönség számára egy agora, ahol meg lehet jelenni, meg lehet beszélni dolgokat, de ahol fel is lehet lázítani a tömeget... Erre, főleg a nyugati avantgárd mozgalomban voltak példák... Ezért kapta meg utoljára a polgárjogot a művészetek közül.

Így aztán elég sok „megfigyelőt” helyeztek el” közöttünk; de Ruszton nem tudtak kifogni, jól ismerte a dörgést. A „fenntartó” pedig trükközött: látszólag belement abba, hogy Jóska legyen a színház első embere – ez történt márciusban, ám amikor már minden fontos előkészület megtörtént, és megfogalmazódott a zalaegerszegi színház működési modellje, akkor Egerváron, a Tom Paine próbái alatt - augusztus elején - közölték, ki fognak valakit nevezni igazgatónak. A rendszer tartott a megszületendő színházról. Gondoljunk bele: korábban a Megyei Művelődési Központban volt három bérletnyi közönség, kb. 1800 ember. Most a számuk meg fog sokszorozódni. Ruszt „poláris koncepciójának” lényege - ami összeesengett a Reflex korábbi színháznevelési kísérletével - az volt, hogy a gyerekkortól a nyugdíjas korig, az avantgárdot kedvelőktől az operettet kedvelőkig mindenkinek játszunk, minden réteget szólítsunk meg. Ez az elképzelés önmagában jelezte a nézőszám törvényszerű növekedését. (És akkor még nem is szóltunk az ún. „beavató előadások” hatásáról.) Jóska pontosan tudta hogyan működik a „szocialista” rendszer; sokszor még „élvezkedett” is azon, hogyan játszhatja ki képviselőit. „Az élcsapat mögöttünk jár több lépéssel” - mondogatta.

Tisztában volt a magyar színjátszás sajátosságaival és hiányosságaival. Ezzel szembesülve alakította ki egyedülálló stílusát, amelynek elő kísérletei az Egyetemi Színpadon már megtörténtek. Rituális színházi előadásokat hozott létre, amelyekben a zenének különleges szerepet szánt. Nemcsak arra használta, hogy „bevonuljanak” alatta a színészek stilizált (nem naturalista) mozgás-megnyilvánulásokkal, hanem sajátos világot teremtett általa, amelyben a zene (legyen az Pink Floyd, Wagner, Mozart...) hordozta az érzelmi vonulatot, s ennek

Ruszt Józseffel

Hubay Miklóssal az *Elnémulás* olvasópróbáján

következtében szabadabban teremthette meg az előadás vizuális nyelvezetét. S milyen nagyszerű előadások születtek: Ördögök, Húsvét...! Ezek világviszonylatban is kiemelkedők lehettek volna, de nem kapták meg az őket megillető helyet színháztörténetünkben.

IV.

Ruszt az induláskor jó néhány Reflexeseknek felajánlotta, hogy átjöhetnek a színházba. Úgy tekintett a színpadra, mint utánpótlást nevelő helyre. (És azt is elismerte több vele készült interjúban, hogy a Reflex nélkül nem jöhetett volna létre a színház.) Egyedül Bozi (*Kardos Endre*) merete vállalni a „polgári lét” biztonságát fölváltó éves szerződést. Alkalmilag viszont jó néhányan több alkalommal is felléptek a Hevesi előadásaiban.

Én nem igazán szerettem akkoriban a hivatásos színházat „gyár jellege” és a nagy általánosságban elfogadott realista játékmódja miatt. Az elvtársak a színházalapításkor úgy határoztak, hogy én hivatásos rendező leszek. (Ami persze nem rajtuk, hanem Jóskán múlt.) Az ominózus 1982. március 1-jén, amikor Kovács Lajos eldöntötte, hogy Ruszt Józsefet nevezi ki a színház élére, már nem volt állásom; korábbi munkahelyemen már fölbontották a szerződésemet.

Szembe kellett néznem több kérdéssel. Mit jelent, ha profi leszek, és ki leszek szolgáltatva az éves szerződésnek? Közben ott a két gyermekem; hogy tartom el a családomat, ha nem hosszabbítják meg a szerződésemet? Megfelel-e nekem ez az életforma? Mennyire tudom megtalálni magamat ebben a világban?

Az első rendezésem *Dursi Utazás Párizsba* című műve volt. Beneveztünk az arezzoi színházi fesztiválra, ahol ezt a darabot minden egyes ott fellépő társulatnak be kellett mutatnia. (Jóska Bartók Kékszakállú herceg vára című darabját állította színre. A fesztiválon öt díjat kapott a produkciója.) A Dursi - darab is sikeres előadás lett itthon is és Olaszországban is. Aztán Vörösmarty Csongor és Tündéjét rendeztem meg „beavató előadásként”. A bemutatónk Csesztregen volt. Majd az évad vége felé következett Gozzi Turandotja. Én nem nagyon éreztem, hogy feszültség van a társulat néhány tagja között. Ez nagyjából a háttérben lappangott - az ellenem irányuló fűrésszel együtt. Jóska Pesten tartózkodott abban az időben. Lehívták. Beült a próbára, nem véletlenül arra a jelenetre. Derzi Jani és Szalma Tamás voltak éppen a színpadon. (Az utóbbi és a társulat néhány színésze között volt feszültség, mint később értesültem róla.) Ruszt egyszer csak azt mondta: „Én ezt nem így csinálnám!” Próbáltunk tovább. Ismét megjegyzést tett. Akkor megkérdeztem: „Jóska, akarsz még valamit mondani?” Azt válaszolta: „Nem”, és kiment. Pontosán tudta, ha igent mond, akkor én megyek ki, és itthagynom a színházat. Nem az történt velem, mint ami egy másik zalaegerszegi rendezővel, hogy hátraültette az illetőt a nézőtér végére, és átrendezte a darabot. Tudta, hogy miről van szó, ki vagy kik állnak az „akció” mögött. Aztán folytatódott a próbaanyag. A feszültség lecsillapodott. A bemutatóra kivonult a Magyar Televízió. Nagyon tetszett nekik, s felvették az előadást.

Úgy volt, hogy a következő évben elszerződöm Győrbe. Az ottani igazgatóval, Bor Józseffel jóban voltunk, régóta ismertük egymást. Tudjuk jól, ha hívnak, akkor el kell menni, mert akkor van helyzeti energiád. Mivel még a Turandot alatt történeteket sem emésztettem meg teljesen - felmondtam. Jóska leült velem beszélgetni a klubban; reggelig ittunk, s utána felhívtam a győrieiket, hogy nem megyek... A magánéletemet továbbra is piszkálták, sokszor csörgött a telefon éjjelente, és a feleségemnek összehazudtak mindent. Nagyon nehéz időszak volt.

Ruszt sokat küzdött a pártbizottsággal. Egy-egy „elvtársi beszélgetés” után szólt: „Gyere, Béla, menjünk sétálni!” Az irodában bizalmas dolgokról nem beszéltünk attól tartván, lehallgatnak bennünket. És a színház körül bandukolva elmondta, hogy éppen mi történt,

és mi a probléma. Aztán egyszer váratlanul azt közölte séta közben: „Hét évet töltöttem Zalaegerszegen; s a rituális hét év után el kell mennem, belefáradtam a csatározásokba...”

Én maradtam, mert akkor kezdtük el szervezni az Alsóerdőn az Erdei Színházat a VMK munkatársainak segítségével, meg nem is éreztem igazán tisztességesnek, hogy amikor Halasi Imi lett az igazgató, akkor összecsomagolják és elmenjek...

Zalaegerszegnek testvérvárosi kapcsolata volt Herszonnal. Halasi Imrével, Wettstein Tiborral (később csatlakozott hozzánk Tömöry Péter is) kimentünk az ukrainai városba. Örömmel vállaltam náluk a felkínált vendégrendezési lehetőséget.

Ekkor kezdődött a két színház közötti baráti kapcsolat, Bulgakov *Kutyaszív* című darabját rendezte nálunk Anatolij Kancedaljo, a Khulisa Színház főrendezője, én meg náluk a *Képzelt riportot*.

Nagyon furcsa volt a darab világának fogadtatása. Levetítettem egy Woodstock-ról szóló filmet, amire a színészek azt mondták, hogy ez nem lehet igaz, ilyen nincsen. Vittem üres sörös dobozokat, amelyek a próba végére mind „eltűntek”, mert nem láttak még ilyent... Ám nagyszerűek voltak színészek, és nagyon jól sikerült az előadás. (Azóta többször rendeztem ott, szinte második szülővárosomnak tekintem Herszont, ahol rengeteg barátom van.) Sok furcsa dolog történt kint. Például az olvasópróba végén azt mondtam a színészeknek: „Akkor ezt együtt fogjuk befejezni”. De a szó folyamatos alakját használtam, ami más jelent; azt, hogy „együtt fogunk élvezni”. Akaratlanul is nagy sikert arattam. Egyszer próba közben - megunván az állandó védekezést, hogy „Béla, ez a mi szisztémánk”-, kifakadtam, s azt mondtam: „Elegem van a kurva kommunista szisztémából...” A színészek elkezdtek pisszegni, s mutogattak a nézőtér bal sarkára. Odanézek, ott ült három ember és jegyzetel... Én azzal a lendülettel megkérdeztem tőlük: „KGB?” Ők pedig válaszoltak: „Da!” Én vissza, magamra mutatóan: „Ja KGB Béla.”

Halasi Imrével jól megvoltunk, bár akadtak, akik az én színházon kívüli tevékenységeimet – mint az említett Erdei Színházat és a később felélesztett Egervári Várszínházat – próbálták ellenszínházként feltüntetni, pedig szó sem volt erről. Nem is értettem ezt a felvetést. Úgy gondoltam, hogy ez egyrészt pénzkereseti lehetőség az itteni kollégáknak, másrészt olyan nagyszerű vendégművészekkel játszhattak együtt, mint Molnár Piroska, Jordán Tamás, Hollósi Frigyes, Ujlaki Dénes, Takács Katalin, Fehér Anna, Haás Vander Péter, Söptei Andrea... Imrével tisztáztuk ezt a kérdést.

A Halasi-korszak után a kirúgásom abból eredt, hogy a színház új vezetése „le akarta nyúlni” a nyári színházakat, de ez nem sikerült nekik.

Horváth Karcsi, zeneszerző barátommal - akivel közel harminc közös bemutatónk volt - több alkalommal dolgoztunk Marásvásárhelyen, a Színművészeti Akadémián. Egyszer szóba került, hogy színházat kellene csinálni Székelyudvarhelyen. El is autókáztunk 1998 júniusában a városba, s bementünk Szász Jenő polgármesterhez tájékozódni színházalapítási terveiről. Hosszasan beszélgettünk; a polgármester érdeklődött az iránt, hogyan képelem el a színház felépítését, működését. Az elképzeléseim felvázolása után azt mondta: „Béla, tiéd a színház”. Megszólalni sem tudtam, hiszen én csupán informálódni szerettem volna, és hirtelen színházigazgató lettem...

Később a polgármester felhívott telefonon, és kérte, adjam be a pályázatomat. Megírtam, a közgyűlés rám szavazott, és nekiláthattam színházat alapítani - immár másodjára. A színházat nyitó darab a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* volt, ami alkalmasnak bizonyult arra, hogy a helyi színjátszókat összefogó az udvarhelyi „Népszínházzal” (akik a Reflexhez hasonlóan már-már hivatásossá váltak), az akkor profivá alakuló Udvarhely Néptáncgyűttessel és néhány kiváló színésszel együtt olyan előadást hozzunk létre, amelyet a város rögtön magáénak érez. Ezt sikerült is elérnünk. A következő évadot már saját társulattal kezdtük. Marosvásárhelyről, Nagyváradról, Temesvárról szerződtettem színészeket, Kolozsvárról,

Sepsiszentgyörgyről és Marosvásárhelyről alkalmanként vendégművészeket. A Demeter András vezette temesvári és a Nemes Levente irányította sepsiszentgyörgyi színház baráti-lag is támogatt bennünket.

Fantasztikus érzés volt a magyar határtól négyszáz kilométerre, Románia közepén egy magyar színházat vezetni. A Békés Megyei Jókai Színház és az Egri Gárdonyi Géza Színház egy-egy produkciónkat komplett díszlettel és jelmezzel támogatta. A Zala Megyei Könyvtár színházi könyveket gyűjtött számunkra. Magyarországi szponzorok segítségével technikai eszközöket vásároltunk - többek között a Hevesi Sándor Színház korábbi, akkoriban lecserélt, világosító-berendezését.

Megkísértem normális viszonyt kialakítani a román színházi szakmával. Beléptünk a Romániai Színművészeti Szövetségbe intézményként és egyénileg én magam is. Ez nem volt jellemző a többi ottani magyar színházra, ők csak mint intézmény léptek be... A bemutatóinkra Bukarestből is érkeztek román és magyar kritikusok... Persze sok volt az ellendrukker, többek között a román szakmával ápolt kapcsolat miatt. Én pedig nem láttam át pontosan az erdélyi politikai helyzetet. Secusok figyeltek meg bennünket; az RMDSZ támadott, mert Szász Jenő polgármester nem tartozott hozzájuk; kaptunk halálos fenyegetést is. Mindemellert nem tudtam egyeztetni az itthoni és az ottani életemet... A társulat létrejött, ma is él és dolgozik! Gondoskodtam utódomról Szabó K. István kiváló rendező személyében, s két év után eljöttem. De azt az örömteli pillanatot senki nem veheti el tőlem, amikor a nyitó előadáson, a zsúfolásig megtelt teremben könnyes szemmel elénekeltük a Magyar Himnuszt...

Nagyon sokat rendeztem; több mint 150 hivatásos színházi bemutatóm volt itthon és külföldön: a Kőszegi Várszínházban, a dunaújvárosi Bemutató Színpadon, Veszprémben, Sopronban, Kecskeméten, Szegeden, Egerben és a „béke szigetén”, Békéscsabán, ahol jelenleg is rendező vagyok. De rendeztem Romániában (Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Temesváron, Székelyudvarhelyen), Szerbiában(Újvidéken) és Ukrajnában(Herszonban és Kijevben).

A színház életformám, s remélem, az is marad...

